

наведаўшы яго самотную ўдаву”, ён не знайшоў значнай часткі Алесева архіва: “Я не сабраўся прыехаць раней, і гаспадыня паспела ўсе пісьмы спаліць. <...> Часта такое паўтараецца – спальванне, «чтобы не захламляют квартиру» <...>” [3, 60].

Як бачым, сітуацыя тыповая, але прызнаць яе нармальнай лірычны герой адмаўляецца. Для яго страчаныя назаўсёды лісты не “хлам”, а каштоўныя сведчанні гісторыі: “А іх, я ведаю, было нямала. З такой далечыні, як Польшча, Англія, Аўстралія, ад сваякоў, якіх віхураю вайны разнесла па вялікім свеце, ну, вядома, і бліжэйшыя пісьмы, ад сяброў па наваградскай беларускай гімназіі, ад іншых людзей, у тым ліку і мае, за ўсё пасляваенныя гады” [3, 60].

Аднак герой нават па маленькай запісцы (ён кажа пра яе “ацалела”, як пра жывую істоту) здолеў узнавіць у памяці і аблічча “смуглявай, высокай, вясёлай красуні” Ані [3, 61], і шэраг карцін са сваіх школьных гадоў, і роздум пра выпрабаванні, што выпалі на долю заходнебеларускай моладзі напярэдадні і ў час вайны. Успамін пра “чэрвеньскі дзень ажно трыццатага года” [3, 61] поўніцца адчуваннем шчасця трынаццацігадовага хлапчука, які выканаў адказнае даручэнне, трапіў на развітальны вечар сямікласнікаў, быў зачараваны дзявочай красой і патаемна перажываў сваю закаханасць у Аню. Здаецца, такі ўспамін “праз цэлую вечнасць” [3, 63] утварае рэзкі кантраст з сучаснасцю, якая “сентыментальных” каштоўнасцей не шануе. Аднак лірычны герой не спяшаецца выносіць прысуд. Пашкадаваўшы, што “вось і тых пісьмаў няма”, ён раптам задаецца пытаннем: “А зрэшты – ці казалі б яны мне больш за гэтую пісульку?..” [3, 63]. Я. Брыль пакідае надзею на жывую памяць чалавека. У дасканалым літаратурным увасабленні яна здольна захоўваць і трансліраваць жыццёвы і гістарычны досвед як каштоўнасць асабістай і агульнакультурнай значнасці. Цыкл “Іскрынкі” гэта пераканаўча пацвярджае.

Крыніцы

1. Брыль, Я. Пішу як жыву. Аповесць, апавяданні, мініяцюры, эсэ / Я. Брыль. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1994. – 363 с.
2. Брыль, Я. Вячэрняе. Лірычныя запісы і мініяцюры / Я. Брыль. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1994. – 350 с.
3. Брыль, Я. Дзе скарб ваш. Лірычная проза / Я. Брыль. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1997. – 334 с.

V.B. Nikifarava

Yanka Kupala Grodno State University
e-mail: oniks30@gmail.com

Axiological vector in the creative story and problematics of the cycle of lyric miniatures “The Sparks” by Yanka Bryl

Key words: idea, creative story of a literary work, cycle, lyric notation, miniature.

In the article the most important stage in the creative story of the cycle of lyrical miniatures “The Sparks” by Yanka Bryl is considered. The decisive role of the author’s value guidelines in the formation and implementation of the idea of this artistic unity is revealed.

Г.В. Навасельцава

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава
e-mail: Novoseltseva.anna@mail.ru

УДК 821.161.3-31.09

МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ АСОБЫ І ЛЁСУ ТВОРЦЫ Ў РАМАНЕ «РЭВІЗІЯ» АНДРЭЯ ФЕДАРЭНКІ

Ключавыя словы: раманная сітуацыя, эстэтычная стратэгія, мастак слова, іншасказальнасць, «Я»-раман.

У артыкулу аналізуецца праблемна-тэматычная і жанрава-стыльвая спецыфіка рамана «Рэвізія» Андрэя Федарэнкі. У вобразнай сістэме твора вызначаецца галоўны герой, прататыпам якога выступае сам аўтар. Пісьменнік асэнсоўвае месца і ролю творцы ў айчынным літаратурным працэсе, дае крытычныя ацэнкі вядомым літаратурным вобразам, выяўляе свае эстэтычныя прынцыпы. Відавочны прыярытэт аддаецца нацыянальна адметнаму індывідуальнаму характару, сцвярджаецца мастацкая значнасць увагі да духоўнага свету асобы.

У беларускім рамане на мяжы стагоддзяў вядуцца актыўныя творчыя пошукі, скіраваныя ў тым ліку на выяўленне эстэтычных мажлівасцяў «Я»-апавядальнай стратэгіі. Прыгодніцкія элементы шырока выкарыстоўваюцца ў рамане «Рэвізія» (1987, 1992, 2003) Андрэя Федарэнкі, дзе прыём сну, паралельнага, часам кантрастыўнага, развіцця сюжэта, феномен «раздвойвання» асобы галоўнага героя, пераважна суб’ектыўнае пісьмо выяўляюць адметную эстэтычную спецыфіку «Я»-рамана. Праз светасузіранне галоўнага героя Алеся Трухана ў агульных рысах паказваецца

грамадская атмасфера канца 80-х гадоў, супастаўляецца з 1920-м годам, дзе галоўнай дзеючай асобай выступае той жа герой з крыху змененым прозвішчам Трухановіч.

Даследчыкі неаднаразова звярталі ўвагу на аўтабіяграфічны характар твора, звязвалі творчую рэвізію, якую вядзе пісьменнік, найперш з дзейнасцю літаратурнага аб'яднання «Тутэйшыя». Л.В. Алейнік пераканальна фармулюе прычыну, якая абумовіла зварот мастака слова да рэвізіі як сэнсаўтваральнага прыёма: «Адсутнасць адэкватных ацэнак творчага плёну ў крытыцы, неразуменне або нежаданне разумець ні творчыя імпульсы, ні прынцыпы, якімі кіруецца мастак, ні яго жыццёвую пазіцыю» [1, с. 147–148]. Як слушна працягвае даследчыца, часовая слабасць літаратурнай крытыкі абумовіла актуалізацыю прозы пра мастака слова і яго ролю ў грамадстве, якая і ўзяла на сябе выкананне крытычна-ацэначных функцый. Нельга не пагадзіцца, што ў вобразе аднаго з герояў рамана, Анатоля Ведрыча, выразна бачыцца Анатоль Сыс, іншыя персанажы, якія ўвасабляюць калі не рэальныя фігуры, то вельмі характэрных, тыповых прадстаўнікоў свайго часу.

Характарызуючы адметнасць творчай манеры Андрэя Федарэнкі на прыкладзе яго аповесцяў, І.М. Шаладонаў невыпадкова бачыць цэнтральнай праблемай твораў пісьменніка выпрабаванне героя ці грамадства. Так, паводзіны герояў атрымліваюць этычную ацэнку і з боку аўтара, і з боку чытача. Думаецца, і для рамана «Рэвізія» ў цэлым будзе слушным наступнае азначэнне пісьменніцкага стылю: «Аўтар як бы вырывае тую ці іншую падзею з прынцыпова адкрытага гістарычнага працэсу станаўлення свету, пераводзячы яе ў пачуццёва-духоўную прастору цыклічнага часу з яго псіхалагічна-рэфлексіямі прыёмамі ўспаміну, падання і маральнага павучання» [3, с. 17].

Грамадская атмасфера аўтарскай сучаснасці перадаецца праз асобныя характарыстыкі літаратурнага працэсу, у прыватнасці, акцэнтуюцца ўвага на свабодзе творчага волевыяўлення. Канфлікт старэйшага і маладшага пісьменніцкіх пакаленняў вынікае з-за рознасці поглядаў на выбар мастацкай тэмы, неаднолькавага стаўлення да ўвасаблення нацыянальнага характару. Адзін з лідараў маладога пісьменніцкага руху, паэт Анатоль Ведрыч, папракае старэйшых калег за схільнасць пісаць «палотны, эпапеі, пенталёгіі», у аб'якавасці да любой творчасці, акрамя сваёй уласнай. Герой рашуча пярэчыць імкненню кіраваць літаратурным працэсам, хоць яго крытыка адрасавана не столькі канкрэтным асобам, колькі тагачаснаму грамадскаму ладу. Заінтрыгаваны яркай, неардынарнай асобай Ведрыча, як і ўсёй няпростай літаратурнай атмасферай, студэнт Алесь Трухан, які вызначаецца творчымі здольнасцямі, а таксама мае шмат даволі сур'ёзных асабістых праблем. Гэты герой якасна вылучаецца сярод іншых перш за ўсё сваім непадабенствам. Раманная сітуацыя ў творы пабудавана такім чынам, што ўсе астатнія персанажы выразна адцяняюць нейкія адметныя рысы Алеся.

Літаратурным узорам для Трухана, пакуль што патэнцыйнага пісьменніка, выступае Ведрыч, які ў нейкай ступені прэтэндуе на ролю духоўнага аўтарытэта. Невыпадкова апошні гаворыць Нэлі і Церашкову, што «я вам усім тут бацька. І адказваю за вас» [2, с. 289], папракае герояў за тое, што назвалі сабаку чалавечым імем. Іранічны і насмешлівы ў сваіх штодзённых паводзінах, Ведрыч пашчыраму сур'ёзны ў перакананні, што слова трэба любіць, ашчаджаць, не крыўдзіць, бо крыўды яно не даруе. Ён упэўнена сцвярджае, што «мову губіць зусім не народ, які нібыта не хоча на ёй размаўляць, нават не чыноўнікі, а гэтыя ўсіх масцей трубадуры з пісьменніцкімі кніжачкамі ў кішэнях, для якіх мастацтва хутчэй арыфметыка» [2, с. 302]. Невыпадкова менавіта Ведрычу Алесь дае чытаць рукапіс свайго прازیснага твора, хоць паўнаважнага літаратурнага настаўніцтва не атрымліваецца па незалежных ад герояў прычынах.

Паміж Алесем і Ведрычам адбываецца, як пазней разумее чытач, уяўны дыялог-абмеркаванне твора, гэта, па сутнасці, самарэфлексія Трухана, які ўсведамляе вартасці і недахопы ўласнага мастацкага палатна пра сябе самога ў 1920-м годзе. Невыпадковым з'яўляецца тое, што гэты твор маладога аўтара няскончаны, і па збегу сацыяльных акалічнасцяў імкнецца ўплываць на яго далейшы сюжэтны ход, дарадзіць штосьці ў мастацкіх адносінах якраз не пісьменнік, а нехта Іван Паўлавіч, які і становіцца першым чытачом Алеся Трухана. Алесь як пісьменнік па-свойму непрадзяты, імкнецца быць верным уласнай задуме. Сюжэтным ходам свайго твора пра сябе ў мінулым ён рашуча абвяргае чытацкія чаканні Івана Паўлавіча: «У мастацкім творы мне заўсёды цікава, што будзе далей. А ў вас, выбачайце, яшчэ да канца не дачытаўшы, ужо бачу, што скончыцца арыштам і хутчэй за ўсё расстрэлам галоўнага героя...» [2, с. 414–415]. Іван Паўлавіч абгрунтоўвае гэта проста тым, што нельга такога чалавека на свабодзе трымаць, чым выўляе спецыфіку «ідэалагічнага» светаразумеання, носьбіты якога нямала заяўлялі свае правы на літаратуру ў розныя часы.

Іван Паўлавіч і Анатоль Ведрыч паказаны маральнымі апанентамі, канфлікт якіх развіваецца апасродкавана і заключаецца ў спаборніцтве за ўплыў на лад мыслення найперш творчай асобы, а праз яе і грамадства. У гэтым супрацьстаянні яркім прадстаўнікам пісьменніцтва зусім няпроста змагацца за поспех, што і паказвае пераканаўча Андрэй Федарэнка. Як слушна заўважае

Л.В. Алейнік, «супярэчнасці, якія сышліся ў вобразе Анатоля Ведрыча – бунтарства, т. зв. актыўная грамадзянская пазіцыя, талент, імпульсіўнасць, спецыфічная “безадказнасць”, якую дэманструе эпізод з “дзіўным абрабаваннем”, – з’яўляюцца ні чым іншым, як перадумовамі чалавечага і мастакоўскага крызісу героя» [1, с. 146], што, думаецца, можна разумець і ў шырокім значэнні, як агульныя характарыстыкі шмат якіх пісьменнікаў з выбрага часу.

Іншасказальнасць, алюзіі і рэмінісцэнцыі, цытацыя з вядомых твораў выяўляюцца на сэнсаўтваральным узроўні рамана і актыўна спараджаюць чытацкія асацыяцыі, што выступае яшчэ адным узроўнем інтэрпрэтацыі мастацкага палатна. Галоўны герой, прататыпам якога выступае сам аўтар, не проста дэманструе свае літаратурныя густы, у прыватнасці, асэнсавана чытае вядомы раман «Ідыёт», што з’яўляецца мастацкім узорам для многіх майстроў слова. Некаторымі паводзінамі і ў нейкай меры светапогляднай пазіцыяй Алесь Трухан асацыятыўна нагадвае героя Фёдара Дастаеўскага. Гэта ўражанне ўзмацняецца і відавочным кантрастам Трухана з Церашковым, якога не будзе перабольшваннем назваць эгаістам і прыстасаванцам, што знаходзіць мажлівасць найлепшым чынам пакарыстацца і жыццёвымі выгодамі, і, па вялікім рахунку, людзьмі.

«Паралельны» сюжэт, дзе праз сузіранне нашым сучаснікам апісваецца рэчаіснасць 1920-га года, выступае не столькі фантазмагарычным прыёмам, колькі іншасказальным. Трухан, які вызначаецца добрай начытанасцю і шукае сваёй тэмы ў літаратуры, паглыблена асэнсоўвае вопыт шматлікіх аўтараў-папярэднікаў. Гэта, як даводзіць Андрэй Федарэнка, насамрэч складаны і пакутлівы псіхалагічны працэс, які можа закранаць і падсвядомы ўзровень праніклівай творчай асобы. Трухан-Трухановіч уяўляе сябе на месцы героя «вясковай» прозы, папулярнага ў беларускай літаратуры, умоўна мадэлюе сітуацыі, якія маглі з ім здарыцца пад уплывам грамадскіх фактараў часу.

Лёс Трухановіча не абмянае Першая сусветная, грамадзянская войны, пасля вяртання ў родную вёску яму не даюць спакою актыўныя прыхільнікі бальшавіцкага ладу, сярод якіх і родны брат Міканор, з невыпадковым імем мележаўскага героя. Папалечнік апошняга Яшка Калашонак і паходкаю, і паводзінамі апыраджае «да болю знаёмы вобраз шалахаўскага марачка-“дваццаціпяцітысячніка”, толькі ў беларускай абгортцы» [2, с. 402]. Андрэй Федарэнка выяўляе свае прыярытэты ў літаратуры «метадам ад супрацьлеглага», у прыватнасці, праз вычарпальныя характарыстыкі апошняму герою-тыпу: «У аднолькавай вопратцы, з аднолькавай лексікай, з дурной сваёй энергіяй, з плакатнай бесталковай адвагаю, з нігілістычным наплявацельствам на ўсё і ўсіх, са сваёй разбуральнай, цёмнай жосткасцю...» [2, с. 403]. Мастакоўская мэта Трухана-Трухановіча ў цэлым традыцыйная для айчыннага прыгожага пісьменства: «Апісаць вёску сваю, літаральна кожную хату» [2, с. 389], аднак пры гэтым відавочна, што прыярытэт будзе аддадзены нацыянальна адметнаму індывідуальнаму характару.

Такім чынам, Андрэй Федарэнка прыходзіць да хрэстаматыйнай высновы, што літаратура павінна адлюстроўваць жыццёвую праўду. Трухановіч, які шчасліва пазбягае расстрэлу, не хоча болей жыць жыццём «выбранніка», адчувае духоўную патрэбу зрабіцца як усе. Афарыстычна ёміста пісьменнік фармулюе адметнае разуменне літаратуры як эгаізму, узятага ў рамку стылю. У гэтым выказванні пад эгаізмам маецца на ўвазе важкі прыярытэт у мастацкім свеце чалавечай асобы. Раман раскрывае складаную творчую лабараторыю, дзе чытачу паказваецца, як ідзе працэс пошуку і выпявання тэмы яшчэ да пачатку напісання твора. «Я»-апавядальная стратэгія ў рамана «Рэвізія» рэпрэзентуецца на стылеўтваральным узроўні, выяўляе асацыятыўныя сувязі, іншасказальны змест. У выніку ствараюцца розныя варыянты інтэрпрэтацыі мастацкага палатна.

Літаратура

- 1 Алейнік, Л.В. Набыткі і рахункі (раман «Рэвізія») / Л.В. Алейнік // Пясочны гадзіннік : літ.-крыт. арт., нарысы, рэцэнзіі, нататкі / Л.В. Алейнік. – Мінск, 2010. – С. 138–149.
- 2 Федарэнка, А. Нічыё : аповесці, раман / А. Федарэнка. – Мінск : Маст. літ., 2009. – 430 с.
- 3 Шаладонаў, І.М. Чалавек у маральна-этычнай прасторы аповесцяў Андрэя Федарэнкі / І.М. Шаладонаў // Роднае слова. – 2017. – №2. – С. 17–19.

G.V. Navaseltseva

Vitebsk State University named after P.M. Masharov

e-mail: Novoseltseva.anna@mail.ru

Artistic interpretation of the identity and fate of the creator in the novel “Revisio” Andrey Fedorenko

Key words: roma situation, aesthetic strategy, literary artist, allegory, “I”-novelistic.

The article analyzes the problem-thematic and genre-stylistic specificity of the novel “Revisio” Andrey Fedorenko. The shaped product of the system is determined by the main character, a prototype of which the author speaks. Writer interprets the place and role of the creator in the national literary process, a critical assessment known literary way, expresses his aesthetic principles. Clear priority is given to the national character of distinctive personality, it affirms the importance of artistic attention to the spiritual world of the individual.